

Predvidljivost "puta" u zločin genocida

Muhamed Šestanović

Institut za istraživanje ratnih zločina, Sarajevo,
Bosna i Hercegovina

Rezime

Prikazom brojnih teorija kojima se želi objasniti predvidljivost zločina zaključuje se da pojedinačno ni jedna ne daje cjelovit odgovor na etiologiju teških zločina. Stoga se istraživači genocida pozivaju da se više fokusiraju na istraživanja predvidljivosti (predikcije) genocida kako bi se valjanije mogla planirati njegova prevencija. Ponuđen je originalan pristup naučne analize interdisciplinarnoga karaktera, koji se odnosi na sveukupnu analizu onih historijskih perioda u kojima je proliveno dosta krvi. Kao uzorak za testiranje ponuđenog modela autor uzima historijske periode u kojima su vladali autoritarni lideri: Julije Cezar, Napoleon Bonaparta, Adolf Hitler i Slobodan Milošević, koji su uspjeli svoje podanike voditi u velika krvoprolića i u teške zločine. To su lideri pod čijom je vlašću demokratija, kakva takva, transformirana u despotiju.

Pozivom na eksperimentalna istraživanja iz socijalne psihologije dat je ključni zaključak: počne li vođa vladati autoritarnim stilom, podaničkog "materijala" neće mu nedostajati da zajedno krenu na "put" u zločine.

Prevencija zločina genocida sastojala bi se u presijecanju autoritaranog stila vođenja državnih zajednica. Međunarodna zajednica trebala bi imati specijalizirane snage sposobne da pravovremeno identificiraju proces transformacije demokratije u despotiju koji se odvija pod vođstvom autoritarnog lidera i da to samostalno spriječi.

Ključne riječi: genocid, predvidljivost (predikcija), prevencija, autoritarni vođa, cezarizam, podaništvo.

Uvod

STIMULIRANI ATRIBUCIJSKIM TEORIJAMA, bavimo se centralnim pitanjima uzročnosti, tj. predvidljivosti zločina genocida koji se, posebno s ponuđenog aspekta u ovom radu, nedovoljno proučava. Naučnoj misli interdisciplinarnoga karaktera nameće se obaveza da istražuje one uzročnike genocida koji su se u historiji pokazali najatributivnijim. Svi smo zainteresirani za prevencije svih oblika kriminala i zločina, ali prvo moramo znati šta zločine uzrokuje. Prevencija i nije ništa drugo nego “napad” na uzrok(e) zločina.

Pokušavamo motivirati zainteresirane čitatelje ovog teksta da zajedno sačinimo konkretno-historijsku analizu onih historijskih razdoblja u kojima su na vlasti bili lideri koji su, pored postojanja institucionalnih kontrola vladanja nad narodima, povelili svoje podanike u velika krvoprolića. Polazimo od pretpostavke da autoritarni stil vladanja i u uvjetima društvene kontrole može rezultirati teškim sukobima iz kojih, po pravilu, proizlaze i teški zločini. Za početak se bavimo komparativnom analizom četiriju historijskih razdoblja u kojima su vladala četiri autoritarna lidera koji su svoje podanike vodili u velika krvoprolića iz kojih su nastajali najteži oblici zločina. To su: Cezar, Napoleon, Hitler i Milošević. Riječ je o liderima koji su vladali u različitim historijskim razdobljima, u relativno razvijenim demokratskim prilikama na prostorima na kojima su doživljavali politički uspon, koji su iznad svega voljeli autoritarnost i moć, te imali, veće ili manje, karakteristične psihološke tegobe. Psihopatologija moći njihova je zajednička karakteristika. Govorimo o liderima koji su njušili, da upotrijebimo termin Martina Haideggera, “zov krvi”. Ako se naučnom analizom, za znatno više raspoloživih informacija, u ovom tekstu analizirani uzročnici zločina potvrde validnim, prevencija ratnih zločina, među kojima i genocida, sastojala bi se u presijecanju linije razvoja autoritarnog vođstva. Govor o prevenciji genocida besmislen je ako se ne usmjeri na ono što ga uzrokuje. Prevencija genocida nije ništa drugo nego “napad” na njegove uzroke.

Socijalni psiholozi eksperimentalnim istraživanjima dobili su, za mnoge nas, iznenađujuće rezultate o ljudskoj poslušnosti i spremnosti

na konformizam naroda, na njihovo saglašavanje s vođom, pogotovo kada to od njih traži autoritarni vođa. Slijedom tih nalaza, zaključuje se da vođama nije teško pridobiti dovoljnu masu poslušnika koji će "na terenu" činiti zločine, ako to od njih zatraži autoritarni vođa.

Ovo je pitanje od izuzetne društvene važnosti. Poljski sociolog Zygmunt Bauman (Zigmund Bauman), koji je gotovo čitavu svoju naučnoistraživačku aktivnost posvetio istraživanjima ratnog zločina, tvrdi da i poslije najvećih zločina počinjenih u XX st. u Evropi nije urađeno puno da se razotkriju i otklone uzroci koji su doprinijeli da se oni dese, te da se više nikada ne ponove. Ako su tačni, onda su i šokantni statistički podaci koje iznosi profesor Ivan Štajnberger u intrigantnoj knjizi *Kako otkriti zlo u sebi i drugima* da je od 1820. do 1945. godine u svijetu svakih 68 sekundi ubijan po jedan čovjek, a da se za naoružanje godišnje troši najmanje 956 milijardi dolara. Jedna druga grupa analitičara pobrojala je da je od Drugog svjetskog rata pa naovamo u svijetu zabilježeno najmanje 150 međunarodnih i lokalnih ratova. Kanadski historičar Piotr Wrobel smatra da se u tome gomilanju ratova mogu nazrijeti korijeni nasilja. Kao prvo, začarani krug mržnje uvlači narode u sukobe čiji smisao nije jasan. Često se dešava da u kontekstu isprepletenog nasilja, današnje žrtve postanu sutrašnji egzekutori. S današnje tačke logike Jevrejima i Srbima odgovara što su jučer bili žrtve, kako bi opravdali to što su danas dželiti. Šta bi to za čovječanstvo bilo važnije od preveniranja masovnih uništavanja? Nažalost, danas se znatno više istražuju posljedice ratova, a vrlo malo njihova predvidljivost i prevencija. Današnji istraživači genocida više se fokusiraju na pitanje kako zločin dokazati, a manje kako ga predvidjeti i spriječiti.

Ovaj rad predstavlja pokušaj da se stimuliraju istraživači genocida da se u budućnosti više orijentiraju na uzroke i prevenciju genocida, tim prije što se na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu priprema otvaranje postdiplomskog studija za istraživače genocida.

Istraživanja predvidljivosti genocida

U široj javnosti postoji velika zainteresiranost šta će ko reći ili napisati o genocidu. Takva interesiranja, razumljivo, posebno su izražena na prostoru bivše Jugoslavije, na kojem su se događali najveći zločini na kraju XX st. Povećano interesiranje, posebno bh. javnosti, o zločinu

genocida nije teško objasniti, ali je znatno složenije pitanje kako istražiti i naučno objasniti njegove korijene i uzroke.

To pitanje za naučnu misao složenije je od istraživanja genocida po najsuptilnijoj odrednici tog pojma, kako je on definiran u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), a to je utvrđivanje *namjere* da se djelimično ili potpuno uništi neka društvena skupina prepoznatljiva po nekom svom specifičnom identitetu, tj. da posjeduje osobena pozitivna obilježja. U najnovije vrijeme uvođenjem termina “posebna namjera” ili “specifična namjera” (“*dolus specialis*” – mada ovaj termin nije sadržan u izvornoj definiciji genocida) za istraživače genocida ovo pitanje još više se usložnjava. Premda nije nemoguće imati direktne dokaze da je postojala “posebna namjera” da se uništi neka skupina kao takva, zaključak o namjeri može se izvoditi i posredno iz dokaza o postojanju koherentnosti u načinima činjenja djela ili radnji koje se podvode pod teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Dakle, da bi se istražio zločin genocida, ne moraju biti direktni dokazi (naredbe, rezolucije, planovi i sl.). Dovoljno je da su zločini činjeni nad određenom specifičnom grupom i vršeni u kontinuitetu na **sistematičan**, tj. **koherentan** način i da iz njihove brojnosti i koherentnosti (sistematičnosti) u načinu činjenja istraživači i sudije mogu, bez ikakve sumnje, zaključiti da je izvršen genocid nad nekom skupinom kao takvom. Nije nužan, ali je koristan, i dokaz da su ti zločini bili masovni. Ovakva istraživačka metodologija našla je svoju primjenu u Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, a primijenjena je i u nekim dokazima i presudama na Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu.¹ Specifična namjera (“*dolus specialis*”) izvodi se iz cjelokupnog obrasca djela ili radnji izvršenih u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Međutim, istraživači genocida nalaze se u znatno složenijoj metodološkoj situaciji kada imaju namjeru istražiti svojstva predvidljivosti (predikcije) genocida. Takvih je namjera bilo, ali među istraživačima nema saglasnosti o tom pitanju. Do široko prihvaćenih odgovora na pitanja predvidljivosti i prevencije genocida nije se, nažalost, došlo ni na

¹ Vidijeti: Međupresuda Haškog tribunala Slobodanu Miloševiću od 16. JUNA 2004, objavljena na: www.un.org. Prevedeno i objavljeno na bosanskom jeziku u knjizi: Miloševiću dokazan genocid u Bosni, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.

posljednjoj Međunarodnoj konferenciji svjetskih istraživača genocida, održanoj u Sarajevu jula 2007. godine, u okviru 7. bijenalnog susreta svjetskih istraživača genocida. Pošto je predvidljivost genocida od izuzetne važnosti za promišljanja o njegovoj prevenciji, istraživači se njome moraju organiziranije i sistematičnije baviti. Nažalost, istraživači genocida prostora bivše Jugoslavije, na kojima se događao genocid na kraju XX. st. ne bave se dovoljno pitanjima njegove uzročnosti i prevencije. Oni istraživači koji se ovim pitanjima pokušavaju baviti prenaglašavaju razne konkretno-historijske pojave koje smatraju uzročnicima ili korijenima agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima. Uglavnom se u memorandumima, načertanijama, rezolucijama i u sličnoj dokumentacionoj građi traže korijeni agresije na Bosnu i Hercegovinu i zločina genocida. Pitanje istraživanja korijena teških zločina mnogo je složenije od onoga kako se oni žele predstaviti u međunarodnoj i domaćoj naučnoj javnosti. Bez uključivanja sociopsiholoških varijabli kao uzročnika (prediktora) zločina, nije moguće cjelovitije razjasniti zašto nastaje zločin. Čovjek kao ljudsko i društveno biće čini zločine i stvara okolnosti u kojima će ih lakše izvršiti. Zato se u istraživanjima korijena zločina treba osloniti na poznavanje prirode čovjeka kao ljudskog i društvenog bića, tj. na njegove psihosocijalne karakteristike koje mogu biti uzročnici "puta" u zločin.

Bez uključivanja psihosocijalnih varijabli kao uzročnika zločina nije moguće objasniti kako su, npr. postali i postojali zločinci koji su u Srebrenici ubijali i po hiljadu bespomoćnih ljudi. Historičari su, također, zabilježili da je u malom gradiću blizu Bjalistocka (Poljska), 10. jula 1941. godine, za svega nekoliko sati jedna grupa poljskih poslušnika pobila 1.600 svojih komšija Židova, dok je nekoliko prisutnih Nijemaca to hladnokrvno fotografiralo. Tako gnusan zločin počinila je omanja grupa običnih građana iz istog mjesta iz kojeg su bile i njihove žrtve, koji su se, bez pogovora, odazvali pozivu lokalne vlasti. Grupa poljskih historičara, istražujući ovaj zločin, utvrdila je da su na prostoru cijele Poljske počinjeni brojni zločini na način kao i ovaj opisani.

Zašto se tako teški zločini čine i da li je moguće, i pored iskustava iz Nirnberga (Nürnberg) i Haga (Hague), da se ponavljaju? Historija nam daje odgovor da može. Može ako se ne čini ništa na prevenciji. Ali, rad na prevenciji vodi nas na pogrešne puteve ako se prethodno ne istraže validni uzročnici "puta" u zločin genocida, jer prevencija podrazumijeva "napad" na uzroke.

Prvo istraživati predikciju (faktore koji uzrokuju zločine) pa onda i njihovu prevenciju

Jedno od najtežih pitanja koja se postavljaju u vezi s genocidom jeste pitanje njegove **predikcije** (predvidljivosti) i **prevencije** (sprečavanja).

Ovom pitanju nedovoljno se posvećuje pažnja. Danas se na univerzitetima otvaraju studijski odsjeci za prevenciju nižih oblika problemskih ponašanja, a da se genocid, kao najviši oblik zločina, ne spominje. Da li je to potvrda da se genocid i ne može prevenirati? Naš je odgovor da može, ali da bismo mogli raditi na prevenciji, moramo istraživati opće i (ili) sistemske uzroke genocida, ili ono što mu prethodi, tj. ono što će ga najvjerovatnije predodrediti. To je pitanje **predikcije** (*predvidljivosti*) genocida. Tekst koji čitate nudi još jedan, možda originalan, pogled na ovo izuzetno važno društveno pitanje.

Da bi se moglo raditi na prevenciji genocida, moramo znati šta ga predicira ili predodređuje. Prevencija je “napad” na predikatore, njihovo predupređenje, preduhitrenje.

Stoga, predikcija prethodi prevenciji. Kako praviti programe prevencije genocida ako ne znamo što ga predicira? Stoga se mora pridavati važnost predikciji koliko i prevenciji.

Teorije o predviđanju zločina

Zasada, nažalost, nemamo dovoljno istraživanja, pogotovo empirijskoga karaktera, koja nas pouzdano upućuju na predikatore svih oblika zločina, a posebno najtežeg oblika – zločin genocida. Stoga se na početku istraživanja fenomena genocida moramo podsjetiti na neke teorije kojima se možemo poslužiti da sagledamo složenost ove problematike. Svjesni smo da bi ispravna teorija “puta” u zločin bila nešto najbolje što nam može služiti u prevenciji. Ništa nema praktičnije od dobre teorije. Loše teorije vode ka pogrešnim rješenjima. Da li imamo teoriju o genocidu koja nas može voditi na ispravan put istraživanja njegove predvidljivosti? Istina je da imamo dosta ponuđenih teorija o “putu” u zločin, ali nemamo nijednu koja je općeprihvaćena i koja objašnjava etiologiju genocida. Analiza većeg broja teorija koje je sakupio američki sociolog Lukas pokazuje da se zaista u vezi s tim pitanjem još nalazimo u velikoj zbrci.

Pokušavaju se, počevši od mističnih tumačenja pa preko bioloških, socioloških, ekonomskih, pravnih, psiholoških teorija, ili u njihovoj kombinaciji, pronaći određeni činioci koje bismo mogli smatrati odgovornim što je neko od nas postao zločincem.

Ukratko ćemo predstaviti neke važnije teorije.

Zastupnici *mističnih teorija* pokušavali su porijeklo nastanka zločina objasniti time da se u tijelo zločinca "useli" neki demon koji ga "nagovara" da izvrši zločin. Dok su ovakva vjerovanja legalno i legitimno bila na snazi, prevencija se odnosila na primjenu teških fizičkih kažnjavanja kako bi se demoni "istjerali" iz tijela zločinca. Time su se, zapravo, željeli kazniti demoni. Smatra se da su ovakva učenja napuštena i da se razvojem sociološke, psihološke i biološke nauke sve više pokušava, savremenijim naučno istraživačkim metodama doći do uzročnika zločina.

Međutim, mistika nije, barem u svijesti nekih ljudi, potpuno napuštena. Postoji šansa da se takav način mišljenja ponovo pojavi kao izraz nemoći da se zločin genocida društveno-pravno riješi. Takav je slučaj zabilježen i u vezi sa zločinom genocida u Srebrenici. Priča objavljena u bosanskoj novini *Preporod* mistična je, ali je, prema reakcijama čitalaca koje poznajemo, došla kao mehlem na ranu, pogotovo kada ju je William Taylor (Viliam Tejlor), profesor mitologije i historije magije i numerologije na Univerzitetu Harvard (Harvard) u Americi, protumačio. U toj priči profesor Taylor "razotkriva veliku i jezivu misteriju svijeta, razobličava sile i demone što jedne julske noći 1995. godine u Srebrenici pogubiše mnoge muškarce i njihovu drevnu i čistu krv pokloniše na oltar svom bogu Sunca Luciferu".²

Religijske poruke poučavaju mase da žive u miru, ali se nijedna nije pokazala preventivnom za genocid. U mnogim slučajevima čak su podsticajno djelovale na zločince da vrše najteže oblike zločina. U knjizi *Holocaust Politics* (2001) stoji: "Kada bi ljudi živjeli u skladu s pravom religijom, do holokausta i ne bi došlo, niti bi se više u svijetu igdje počinio genocid." Ocjenjivane s aspekta prevencije teških zločina, nijedna od postojećih "velikih" religija nije se pokazala "pravom". Psiholog religije

² *Preporod*. Islamske informativne novine br. 17/835, 1. septembar 2006.

Paramahansa Jagananda u svojoj knjizi *Nauka religije* (2007) kaže da je govor o više religija nelogičan. Može postojati samo jedna religija, koja nas može voditi univerzalnom blaženstvu, ali dopušta da putevi do blaženstva mogu biti različiti. Možda bi “univerzalna religija” mogla biti preventivna za zločine.

Socioekonomskim i pravnim teorijama, začetnik Gabriel Tard, koji je u jednoj svojoj studiji napisao: “Zločin je čudnovat socijalni čin, ali u krajnjoj liniji socijalni čin. On je bolesna grana nacionalnog drveta, ali grana hranjena istim zajedničkim korijenom i podvrgnuta istim zakonima koji vrijede za sve. Zločin se razmnožava u skladu sa zakonom imitacije, odozgo prema dolje, kao što čine sve plodne grane istog stabla... Ako pitaš kako se postaje zločincem, može ti se reći: stalno budi u rdavom društvu; pusti neka u tebi zavist i mržnja rastu preko svake granice; zatvori svoje srce da u njega ne uđu nježna osjećanja, otvrdni već u djetinjstvu na udarce, nevolje i fizičke patnje; postani tvrd i neosjećajan na zlo i brzo ćeš izgubiti sposobnost sažaljevanja i postati neobuzdan i osvetoljubiv...”

Aleksander Hejli u studiji *Korijeni zločina* navodi kao primarni činilac zločina ekonomsko siromaštvo. Da bi se zločini preduprijedili, potrebno je društvo ekonomski jačati i tako ćemo tu “bolesnu granu nacionalnog drveta” otkloniti.

Najekstremnije stanovište o uzrocima zločina imaju funkcionalisti (Fredlender i Kershaw), koji tvrde da se uzroci zločina trebaju tražiti u sociološko-pravnoj i historijskoj konstelaciji. Rasprava o holokaustu, piše Bernard Bruneteau u studiji *Stoljeće genocida* (2004), dugo se polarizirala oko sukoba između dviju teza, tzv. “intencionalističke” i “funkcionalističke”. Prema prvoj, Hitler je od samog početka imao namjeru fizički uništiti Židove i “konačno rješenje” predstavlja krajnji cilj planiranog programa koji on osobno nadzire i naređuje. Prema drugoj, antižidovske mjere proizlaze iz različitih improviziranih inicijativa nacističke polikracije, a “konačno rješenje” nije bilo rezultat racionalnog plana, već se javlja kao birokratsko funkcionalno rješenje. Time intencionalisti i funkcionalisti opravdavaju Hitlerove zločine, tvrdeći da je Hitler bio samo pijun u igri socijalnih previranja svoga historijskog vremena.

Prema ekspertu za međunarodno pravo i poznatom istraživaču genocida Gregoryju Stantonu (Gregori Stenton), genocid se može

predvidjeti jer se on razvija fazno. Za svaku razvojnu fazu Stanton nudi preventivnu mjeru.³

1. U prvoj, početnoj fazi primjetno je da se ljudi dijele na "mi" i "oni". Glavna preventiva u ovom ranom stadiju jeste formiranje i razvijanje institucija koje prevazilaze podjele.
2. Drugu fazu simbolizira mržnja. Prevencija bi bila u donošenju zakona o zabrani govora mržnje.
3. Treća faza jeste faza dehumanizacije u kojoj se izvršiooci genocida pripremaju da prevaziđu normalnu ljudsku odbojnost prema ubistvu.
4. Faza organizacije. Genocid je uvijek organiziran čin.
5. Faza oštre polarizacije. Polarizirajuća propaganda vidno se intenzivira i širi. Stanton u ovoj petoj fazi pred izvršenje genocida preporučuje pojačanje podrške umjerenim liderima i svesrdnu pomoć grupama za ljudska prava.
6. Separiranje po etničkoj, rasnoj ili vjerskoj pripadnosti. Na ovom šestom stepenu mora se hitno pozvati na uzbunu.
7. Istrebljenje. Na ovom stupnju preventiva je oružana intervencija. Moraju biti uspostavljene sigurne zone ili koridori za evakuaciju pod međunarodnom zaštitom.
8. Osma, posljednja faza, jeste poricanje genocida. Počinioci poriču da su počinili ikakav zločin. Kao odgovor na poricanje, Stanton smatra da one koji poriču genocid treba privesti pred međunarodni tribunal.

Socioekonomski i pravni pristupi prevenciji genocida dosta su optimistični. Dovoljno je pravnom regulativom i ekonomskim jačanjem društva otkloniti "bolesnu granu nacionalnog drveta" pa da drvo zdravije raste. Kad se govori o "bolesnoj grani nacionalnog drveta", obično se misli na neuređen pravni sistem i lošu nacionalnu ekonomiju.

Psihološke i sociološke teorije "puta" u zločin su najbrojnije. Dok se sociološke teorije više bave socijalnim faktorima "puta" u zločin, s naglaskom na društveno-ekonomske i pravne aspekte, psihološke

³ Preuzeto i prilagođeno sa: <http://bs.wikipedia.org/wiki/Genocid>.

teorije ističu nepovoljne psihološke strukture, posebno one koje se stječu iskustveno. Pregled brojnih varijanti psiholoških teorija, kao što je grupa psihoanalitičkih ili psihodinamičkih teorija, zatim interakcionih, frustracionalnih, kognitivnih, bihevioralnih i drugih teorija, dovodi nas u, manja ili veća neslaganja kada raspravljamo o uzročnicima genocida. Suština psiholoških teorija jeste u shvatanju da u osnovi svih prestupničkih ponašanja stoje određeni psihološki faktori koji ih determiniraju. Jedni smatraju da su u žiži tih faktora potrebe ličnosti za destruktivnošću i agresivnošću. Drugi smatraju da su u osnovi ljudske destruktivnosti potrebe za sigurnošću. Treći smatraju da se zločini izvršavaju po nalogu autoriteta radi izbjegavanja osjećanja krivice itd.

Znatan broj teoretičara psihološkog diskursa ističe važnost načina podizanja djece za kasniji ishod u njihovu ponašanje. Mnoge studije ističu da će djeca koja žive u porodičnim i društvenim okolnostima u kojima dominira nasilje, netolerancija, raznorazni pritisci i nametanja, nedemokratičnost i sl. kasnije i sama postati takva i sklona kriminalu. Ako još takve ličnosti postanu vođe s koncentriranom društvenom moći, spremne su povesti svoje podanike u teške zločine.

Bilo bi, ipak, pogrešno tvrditi da su svi nedemokratski uvjeti rasta djece sami po sebi uzročnici kriminogenosti i da takvu djecu treba gledati kao potencijalne počinioce genocida. Nedemokratska atmosfera u kojoj djeca odrastaju mora u ličnosti razviti određene osobine koje će je voditi u teška prestupništva ako su podstaknute izvanjskim autoritetom.

Većina psihologa orijentiranih na psihoanalizu smatra da je krimogeno ponašanje uvjetovano djelovanjem nesvjesnih psiholoških sila. Otac psihoanalize bečki psihijatar Sigmund Freud tvrdio je da našim ponašanjem upravljaju unutrašnji porivi za destrukcijom i agresivnošću. Tanatos je naziv unutrašnjeg poriva koji upravlja ljudskom destruktivnošću, agresijom i potrebom za ratovanjem. To su naše nesvjesne sile koje su potisnute ispod svijesti i "čekaju" da se aktiviraju.

Ipak, najveći broj psihologa orijentiran je na kognitivne teorije. Kognitiviste zanima povezanost stepena mentalne snage i kriminalnog ponašanja. Da li se osobe s mentalnim deficitom prije nađu na "putu" u zločin nego osobe sa jačom mentalnom snagom? U studiji *The English Convict (Engleski osuđenik)* autora Charlsa Goringa (Čarls Goring), štampanoj 1913. godine u jednom uglednom engleskom časopisu, piše da je na temelju ispitanih 3.000 osuđenika nađeno da postoji visoka povezanost između kriminala i "defektne inteligencije", kako je

Goring naziva. Ipak, novija istraživanja ukazuju na malu povezanost između mentalne insuficijencije i težih prestupništava, ali mentalna insuficijencija u kombinaciji s drugim faktorima može imati utjecaja. Da je povezanost mentalne insuficijencije i kriminaliteta čvrsto dokazana, onda bismo imali testove inteligencije kao najpouzdanije prediktore svih oblika kriminalnog ponašanja pa i genocida. Pogotovo je opravdana naša sumnjičavost u mogućnost postojanja veze između zločinaca i njihove inteligencije zato što nemamo pouzdanih podataka o kognitivnoj snazi onih koji su planirali, podsticali, naređivali i izvršavali genocid. Ovo pitanje nije istraženo i možda nikada i neće moći biti istraženo, jer jedan broj teških zločinaca, zahvaljujući svojoj visokoj inteligenciji, nikada nije ni uhvaćen.

Biološke teorije "puta" u zločin su, po našem mišljenju, najproblematičnije. Premda je u posljednje vrijeme studija američkog politologa Danijala J. Goldhagena *Hitlerovi dobrovoljni krvnici* (1996), u kojoj se iznosi vrlo smjela teza da se Hitlerovim krvnicima može pripisati kulturna pa čak i genetska dimenzija, izazvala živo interesiranje, kao i spomenuta studija Charlsa Goringa *Engleski osuđenik*, u kojoj piše da se kriminalna ponašanja nasljeđuju te da se ona mogu prevenirati samo kontrolom rađanja, odnosno reguliranjem reprodukcije u porodicama koje rađaju mentalno defektnu djecu, ipak možemo utvrditi da nema čvrstih dokaza o značajnoj povezanosti biološke strukture i zločina. Ranije je diskutirano o tome da su osobe s oštećenim frontalnim dijelom mozga sklonije težim kriminalnim aktima nego oni s neoštećenim. Novijim istraživanjima provedenim u nekim američkim laboratorijama pokušalo se izolirati gen odgovoran za agresivnost, ali nema takvih genetičkih istraživanja koja bi mogla biti u funkciji dokaza (ne)sklonosti ka masovnim ubistvima. Zato se tvrdnje haške osuđenice Biljane Plavšić, bivše profesorice bioloških znanosti, mogu uzeti kao neozbiljne kada je tvrdila da određeni gen kod Bošnjaka uzrokuje njihovu pokvarenu osobenost i historijski prijeti onima koji su s njima u suživotu. Fašistima odgovaraju biološke teorije jer njima lakše mogu "objasniti" da s onima drugim nešto genetski nije u redu. Zato nije ni čudno što je Hitler osnovao Institut za istraživanja rasne higijene, u kojem su stručnjaci za "znanstvenu" rasiologiju izravno proučavali njemačke Cigane, što im omogućuje da svoju ideologiju nadovežu na biologiju i "dokažu" njihovo "kriminalno" ponašanje.

Da li je moguće predvidjeti "put" u zločine

Ako odgovor na ovo pitanje pokušamo tražiti samo u jednoj od ponuđenih teorija, empirijski neprovjerenih, nećemo biti na pravom putu. Zato se usuđujemo odgovor na pitanje predvidljivosti "puta" u zločine tražiti na pretpostavci dodira triju faktora u jednom historijskom razdoblju: prvi faktor jeste da demokratski oblik vladanja prerasta u despotiju. Drugi su faktor psihosocijalne sličnosti pripadnika zajednice koji prihvataju despotiju. I treći faktor jeste da se na čelu takve zajednice nađe predominantno autoritarni lider. Spoj ovih triju faktora najvjero- vatnije će, ako se ne nađu mehanizmi da se spriječe, rezultirati teškim zločinima. Ovo nije tvrdnja već hipoteza koju testiramo uporednom analizom historijskih perioda u kojima je, da se figurativno izrazimo, bilo krvi do koljena. Analizu treba provesti multidisciplinarnim pristupom i u nju uključiti sljedeće: okolnosti pod kojim je nastao društveno-politički sistem koji je generirao zločine; način društvene proizvodnje iz kojeg konsekvantno proizlaze svi oblici duhovnog i društvenog života, uključujući i način podizanja djece i omladine; te oblike vođenja nacionalne zajednice koja je, opet da se figurativno izrazimo, ogrezla u krvi.

Ovakav metodološki pristup, za ovu priliku, počinjemo analizom brojnih sličnosti među vođama koji su vladali nacionalnim zajednicama ogrezlim u krvi. To su: Cezar, Napoleon, Hitler i Milošević. Kod ovih četiriju lidera postoje sličnosti u dolasku na vlast, načinima održavanja na vlasti i stilu vladanja. Kakvo je iskustvo historije? Da li se historija doista pokazala kao "učiteljica života", koju znamo zaboraviti? Zašto srpski narod na kraju XX. st. nije iskoristio historiju kao učiteljicu? Podržavali su Miloševića, a da "ne znaju kakvog konja sedlaju". Podržavajući ga, Srbi su se deset godina "sedlali" Hitlerovim političkim programom: LIBENSRAUM (Njemačka ima pravo da se širi na štetu drugih naroda) i HEIM INS REICH (Njemačka ima pravo da uzme sve teritorije na kojima živi njemačko stanovništvo) i na terenu prolijevali krv praveći kaos samo da bi "svi Srbi stali u jednu državu". Milošević, koji je po cezarističkom stilu osvajanja i vladanja narodom, pokrenuo za kratko vrijeme četiri rata u kojima se dogodio i genocid, po svom psihološkom profilu najsljedniji je Hitlerovoj autoritarnoj ličnosti.

Kada stil autoritarnog vladanja poništi demokratiju, otvara se "put" u zločine

Tacit je Cezarevu "demokratiju", u kojoj je Senat raspravljao, sudovi funkcionirali, a magistrati izdavali dekrete, okarakterizirao "iluzornom demokratijom". Ništa manje iluzornom nije bila ni Napoleonova, Hitlerova i Miloševićeva "demokratija". Uzurpacija se uvijek uspostavlja kroz individualnu supremaciju uzurpatora. Trajcke, koji je dao ovakvom političkom stanju ime "cezarizam", napisao je: "...cezarizam je režim koji se poznaje po imenu vladara". To je forma personalizirane vlasti. Ovakav tip poretka rađa se u onim stanjima kada se forme demokratske mobilizacije, kao podgrade liberalizma, izbijaju iz društvenog života. To je pošlo za rukom u "demokratijama" Cezara, Napoleona, Hitlera i Miloševića. "Čovjek na vlasti, bez društvene savjesti, može elokventnim nastupima, pogotovo ako ne vodi računa ni o čemu osim o svojoj moći, gurnuti čitavu zemlju u plamen, pošto čitava zemlja vjeruje da je nešto pogrešno i lakše joj je slijediti one koji je uvjeravaju da su je sposobni izvesti iz takvih teškoća." Tako je govorio Woodrow Wilson u svom čuvenom predavanju održanom u Kansasu 1911. godine.⁴

"Pojam cezarizma označava pojavu da se neki istaknuti politički vođa, nakon pobjede svoje stranke ili pokreta, počinje ponašati sve više kao despot, apsolutist, pa i onda kada to prikriva nekom demagoškom demokratskom fasadom. I ne samo to. Takav 'cezar' pokazuje i tendenciju da svoje dojučerašnje najbliže i najbolje saradnike uklanja s njihovih rukovodećih položaja, a nerijetko ih čak i fizički likvidira."⁵

Takvih likvidacija bilo je kod svih četiriju lidera iz našeg istraživačkog uzorka. Bilo je likvidacija i kod drugih tipova vladanja ("sultanizam", "staljinizam" i sl.), ali ovi lideri nisu na vlast dolazili na "krilima demokratije". Nas zanimaju lideri "cezarovskog tipa".

Rađanje ili stvaranje "cezarističkog" tipa lidera veoma je složen socijalni i psihološki proces. Složenost ovog problema zahtijeva posebnu studijsku analizu koju treba početi od načina podizanja djece u ranom uzrastu. Međutim, ovaj studijski rad, koji upravo čitate, ima samo namjeru, barem donekle, naglasiti važnost tvrdnje koju formuliramo ovako: *Kada "cezaristički" tip lidera propagandno ovlada narodnim masama,*

⁴ Iz teksta Milana Podunavca «Republika », br. 220.

⁵ Mladen Zvonarević, Isto, str. 367.

takav je narod već na "putu" u zločine. Poznato je da su mnoge glave letjele na prijelazu iz kakve-takve demokratije u despotiju. Sukob Cezara sa Senatom, rat Napoleona protiv francuskih revolucionara doveli su ih na prijesto, Hitler je nemilosrdno istrijebio veliki broj političkih protivnika na putu ostvarenja ideje "libensrauma i heim ins reich", kao što je i Milošević odstranio ili likvidirao svoga bliskog saradnika i mentora (Ivana Stambolića) na "putu" ostvarenja ideje "svi Srbi u jednoj državi".

Moguće je da Makijavelijeva primjedba da "tiranin nikada ne umire prirodnom smrću" važi i za ova četiri lidera iz našeg istraživačkog uzorka. Cezara su izmasakrirali njegovi zavjerenici. Napoleon je relativno mlad umro u zatočeništvu zbog lišenosti moći, za koju je i sam znao reći da je bila njegova najveća ljubav. Smatra se da je Hitler izvršio samoubistvo, a o Miloševićevoj smrti još se špekulira.

Počne li vođa vladati autoritarnim stilom, podaničkog "materijala" mu neće nedostajati da zajedno krenu na "put" u zločine

Analizom načina vladanja spomenutih četiriju historijskih ličnosti (Cezar, Napoleon, Hitler i Milošević), koje čine naš uzorak za istraživanja predvidljivosti "puta" u zločin genocida, ukazuje se da su sva četiri vladara do savršenstva razvili, svaki u skladu sa svojim uvjetima, tehnike zloupotrebe plebiscitarne podrške. Autoritarne vođe znaju kako se zloupotrebljava *vox populis*, posebno u uvjetima razvijenosti sredstava masovnih komunikacija. Mitinzi, vanredni izbori, referendumi i sl. produktivne su tehnike zloupotrebe plebiscitarne podrške. I danas se u političkom životu srpskog naroda ideja referenduma veoma često zloupotrebljava. Malo-pomalo u Republici Srpskoj lideri zaprijetu referendumom kao provjerenim načinom ohlokratije. Ohlokratisti se referendumom koriste kao načinom ostvarivanja suvereniteta naroda na čiju se volju oni pozivaju. "Događanje naroda" ima funkciju da pribavi legitimitet vladaru i da istovremeno uživa u aplauzu. Vođa se identificira s masom, a masa s vođom, i obje strane zadovolje svoje narcisoidne potrebe za veličinom i snagom.

Vođa narodu dodjeljuje nestvarne epitete: "ibermenš", "nebeski", koje Martin Heidegger naziva "metafizičkim narodom". Stvarnost je sasvim drugačija. Stvarnost srpskog naroda u vrijeme Miloševićeve vladavine metaforično je odslikao Jovica Trkulja, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, kada je kazao: "Srbija je slična naftnoj platformi

u okeanu. Njen vidljivi dio je Slobodan Milošević, a stupovi na kojima počiva taj režim sežu duboko ispod morske površine i odolijevaju burama i nevremenu.”

Intencionalisti misle da je dominantnost ličnosti nacionalnog vođe odgovorna za njegovu ubilačko-uništavajuću strast. Takav tip ličnosti opisan je u knjizi Teodora Adorna *Autoritarna ličnost* (1950).

Socijalni psiholozi Adornovo istraživanje smatraju najiscrpnijim ispitivanjima sindroma autoritarne ličnosti. Adorno je sa saradnicima svoja istraživanja najintenzivnije usmjerio na pojavu antisemitizma, koji je produkt propagandnih stavova antidemokratski orijentiranog autoritarnog firera, pod čijim su vođstvom počinjeni najveći zločini XX. st. To usmjerava našu misao tako da predvidljivost "puta" u zločin genocida promatramo u lideru s autoritarnim stilom vođstva koji dolazi na poziciju vođe na "krilima demokratije", ali je kao ličnost antidemokratski orijentiran. Mada naša teza o predvidljivosti "puta" u zločin genocida nije direktno povezana s Adornovim istraživanjima (na koja su, inače, date neke metodološke primjedbe), ipak su ona veoma stimulativna za daljna istraživanja koja bi pokušala povezati sličnosti u načinu osvajanja vlasti, njenu održavanju, načinima stjecanja podaništva i sličnim karakteristikama ličnosti vođa za vrijeme čijih je vladavina proliveno mnogo krvi i počinjeni brojni zločini. Pokušali smo takva istraživanja nastaviti i postaviti nešto drugačiju hipotezu predvidljivosti "puta" u zločin genocida. Naša teza nije toliko logična koliko funkcionalna veza s Adornovim istraživanjima. Kao što je Adornovo istraživanje pokazalo da postoji povezanost između autoritarnih karakteristika ličnosti i antisemitizma, naša istraživanja imaju namjeru pokazati da postoji povezanost između autoritarnog stila vođenja naroda i sistema zločina u koji uključujemo i najteži zločin – zločin genocida. Potencijalni fašist nastaje kada, uz pomoć svoje autoritarne ličnosti, iz demokratskih oblika vođstva prelazi na antidemokratske. Za fašista nije toliko važan identitet žrtve koliko potreba da ima žrtvu, koja proistječe iz njegovih poriva duboko internaliziranih u egu još u ranom uzrastu. Ako je antisemitizam odraz dubljih poriva i konflikata u ličnosti, onda žrtve mogu biti zamjenive u zavisnosti od društvenih prilika i okolnosti u kojima je u ranom periodu podizan budući autoritarni vođa. Da Hitler nije izabrao Jevreje a Milošević Bošnjake, oni bi pronašli druge za svoje žrtve. Antisemitizam je samo simptom psiholoških poremećaja a ne racionalni razlog. Zločini nisu proizvod pameti već ludosti.

Nažalost, u ovom trenutku nemamo dovoljno valjanih informacija o psihijatrijskim indicijama istih ili sličnih karakteristika psihološke poremećenosti nacionalnih vođa koji su epohe svojih vodstava obilježili s mnogo krvi, niti su dovoljno poznati svi biografski detalji četiriju lidera iz našeg istraživačkog uzorka, a posebno kako su odgajani u ranom uzrastu. I ova pitanja zaokupljaju značajnu pažnju među istraživačima. Na tim pitanjima potrebna su daljna i dublja istraživanja. Međutim, informacije kojima za sada raspolažemo ukazuju na to da su postojale psihološke poremećenosti kod vođa koje smo uzeli kao uzorak za provjeru naše teze o faktorima predvidljivosti “puta” u zločin genocida.

Julije Cezar bio je homoseksualac. Malo je poznato da su ga zbog toga neki njegovi savremenici zvali “kraljica”. Iako se četiri puta ženio, nikada nije osporavao svoju ljubavnu vezu sa izvjesnim Nikomedom. Čak su i vojnici poslije osvajanja Galicije pjevali pjesme o Cezaru i Nikomedu. Njegov nećak Oktavijen optužio je Cezara da ga je usvojio kako bi mu pružao seksualne usluge.

Napoleon Bonaparta bio je stalno nemiran, nikada siguran, nikada zadovoljan. Bio je pretjerano “vezan” za vlastitu porodicu i neizmerno odan samo svojoj porodici, ali je iznad svega volio moć. Jednom je, rekao: “Moć je moja ljubavnica.” Nikome nije dopuštao da mu se miješa u rad. Zbog svojeg relativno niskog rasta patio je od kompleksa inferiornosti koji je želio umanjiti uspješnim ratovanjima. U dvadeset četvrtoj godini života postao je general. Nostradamus ga je čak proglasio prvim od triju Antikrista.

Najkompletniji je Hitlerov psihopatogram, koji je nedavno i objavljen u jednoj zanimljivoj knjizi *Hitler – dijagnoze destruktivnog proroka*, autora prof. dr. Fritza Redlicha, iskusnog američkog psihijatra. Metodom analize Hitlerova života, ovaj autor, prvi put, obrađuje medicinsku i psihološku biografiju najvećeg zločinca XX. st. a i ukazuje kako bolesti lidera utječu na njegovo donošenje odluka. Profesor Fritz ima bogatu arhivsku dokumentaciju u kojoj se nalazi čitav niz psihijatrijskih dijagnoza ličnosti Adolfa Hitlera: paranoja, narcisizam, miješana depresija, strahovi i hipohondrija. Spomenuti američki psihijatar traga i za uzrocima Hitlerovih antisemitskih raspoloženja i nalazi ih u podsvjesnim doživljajima proživljenim u ranom uzrastu.

Miloševićev psihopatogram nije još kompletiran. Ono što se može zaključiti iz skromnih biografskih saznanja i načina života ovog i za psihijatrijsku dijagnostiku zanimljivog, nacionalnog vođe jeste da je bio

osoba s izrazitom egocentričnošću, pretjeranom "vezanosti" za porodicu i da je od unutarnjih konflikata stečenih zbog neprirodne smrti roditelja bježao u česta opijanja. Teško je dopuštao da mu se neko miješa u njegov rad. U najsudbonosnijim danima za njega (procesuiranje optužbe pred Međunarodnim krivičnim sudom u Hagu) nije dopuštao da ga iko brani. To je činio sam, iako su ga pravni stručnjaci upozoravali da to čini dosta loše. Skromni biografski podaci i još nepoznat uzrok smrti najvećeg "balkanskog kasapina" onemogućuju nam da više saznamo o psihološkim poremećajima s kojima se nosio Milošević i koliko su ti poremećaji utjecali na donošenje važnih odluka. Takva su nam istraživanja potrebna.

Da li je autoritarnom vođi teško narod pretvoriti u podanike koji će na terenu praviti zločine?

Opis težnje za podaništvom i nuđenjem vlastitih usluga miliona uglavnom Nijemaca, da rade u "industriji smrti" sadržan je u knjizi Raula Hilberga (1992) *Perpetrators, victims bystanders (Počinjitelji, žrtve i promatrači)*. Posve obične osobe, piše Hilberger, upuštale su se u posao koji to nije bio. Cijele falange činovnika radile su na ispunjenju "konačnog cilja". Zašto većina pripadnika ljudske vrste pristaje da ubija druge, pogotovo ako to od njih zatraži njihov vođa?

Karl Jaspers smatra da se čovjek pokorava (pristaje na podaništvo i / ili poslušnost) da bi izbjegao osjećaj krivice. Međutim, u socijalnoj psihologiji postoje eksperimentalna istraživanja kojima više vjerujemo.

Počnimo ovaj dio raprave jednim neočekivanim pitanjem. Kada bi vam neko s autoritetom naredio da neku osobu ubijete samo zato što je netačno odgovorila na neko vaše pitanje, biste li poslušali? Odgovorili biste da ne biste to uradili. Kada bi vam neko rekao da bi to on učinio, vjerovatno biste o njemu mislili da je okrutan ili sadist. Ovim riječima Roger Hock u svojoj knjizi *Četrdeset znanstvenih studija koje su promijenile psihologiju* (2002), među kojima je i eksperimentalna studija Stenlija Milgrama o ispitivanju poslušnosti, započinje komentar ingenioznog Milgramova eksperimenta kojim je pokazano da je psihološka stvarnost sasvim drugačija kada je u pitanju naša otpornost prema poslušnosti. O čemu se radi?

Eksperimentalno istraživanje spremnosti na poslušnost koje je 1963. godine izveo Stenley Milgram (Stanli Milgram) s Univerziteta Yale

dalo je, kako Roger Hock kaza, šokantne rezultate. Svoju radoznalost u vezi s ljudskom poslušnosti i spremnosti na činjenje zla drugima možete zadovoljiti i ako se upoznate sa studijom eksperimenta koju je 1971. godine na Stansford Univerzitetu izveo poznati američki psiholog Philipe Zimbardo (Filip Zimbardo). Međutim, bez sumnje, Milgramovo istraživanje pokoravanja autoritetu jedno je od najšire priznatih istraživanja u cijeloj historiji eksperimentalne psihologije. Milgramu je bio cilj da u ovom projektu znanstveno istraži da li su ljudi u stanju nanijeti drugima veliko zlo samo zato što im je neko to naredio. Milgram je želio odgovoriti na pitanje zašto su ljudi činili takva zvjerstva tokom Drugog svjetskog rata i općenito sva nehumana djela počinjena tokom cjelokupne historije, koja su ljudi počinili samo zato što su to drugi od njih tražili.

Pripremajući ovaj eksperiment, Milgram je pošao od hipoteze da su ljudi skloni slušati druge koje smatraju autoritetom, pa čak i onda kada znaju da tom poslušnošću čine težak zločin. Mnogi pojedinci koji smatraju da nikada nikome ne bi mogli nanijeti nikakvo zlo, a pogotovo izvršiti ubistvo, bit će u stanju to učiniti ako im to naredi osoba koju smatraju moćnim autoritetom.

U Milgramovu eksperimentu dobijeni su šokantni rezultati: 65% ljudi bez kriminalne prošlosti činili su ono što im je vođa nalagao, mada su znali da intenzitet kazne nad žrtvom, koju primjenjuju po nalogu autoritativnog naredbodavca, žrtvu vodi direktno u smrt. Svega 45% njih odbilo je naredbe nalogodavca da primijene intenzivnu kaznu koja će žrtvama nanijeti smrt.

Ispitanici su bili zreli i ozbiljni ljudi koji nikada u životu nisu nikome nanijeli neko teže zlo, a od djetinjstva su odgajani tako da im je sugerirano da je nemoralno nanositi zlo drugima i sl. Dakle, potpuno normalni ljudi. Osim toga, znali su da neće biti sankcionirani i neće ništa izgubiti ako i odbiju izvršavati naredbe svoga nalogodavca. Nalogodavac nije imao mogućnost svoje zamisli provesti silom. Pa zašto onda nisu odbili izvršiti naredbe za izvršenje zločina?

Izgleda gotovo nevjerovatno, ali je tačno, da je na hiljade ljudi Hitlerove i Miloševićeve mašinerije ubijanja neposredno učestvovalo u masovnim likvidacijama nezaštićene djece, silovanju i odvođenju u logore, tamo ih maltretirajući i ubijajući. Jesu li to korumpirani ljudi i na činjenja zla pripremane osobe? Prije nego što su obukli uniforme, to su, uglavnom, bili dobri očevi, odani muževi, spremni da pomažu

onima kojima je pomoć potrebna. Otkuda, onda, kod tolikog broja ljudi spremnost da vrše teške zločine samo zato što neko od njih to traži, pitao se Milgram prije nego što je započeo svoja čuvena eksperimentalna istraživanja o ljudskoj poslušnosti.

Jedan krug veoma utjecajnih psihologa, među kojima su najpoznatiji W. Mc Dougall (Mek Dugal) 1908. i H. Murray (H. Marej) 1938, smatrali su da je poslušnost urođena ljudska potreba i da se ljudi rađaju sa takvom tendencijom. Ovu univerzalnu potrebu Mek Dugal smatra instinktom. Međutim, savremena psihologija nije prihvatila tumačenje da je tendencija potčinjavanju urođena potreba, već osobina koja se stječe kroz životna iskustva.

Veći broj savremenih psihologa smatra da je podaničko i (ili) poslušno ponašanje rezultat situacija u kojima se podanik i (ili) poslušnik nalazi. Podaništvo je historijski uvjetovana socijalno-psihološka osobina. Masovni zločini nisu produkt karaktera ličnosti već karaktera socijalne situacije u kojoj se nalazi. Zločini su, po pravilu, smatra Milgram, uvjetovani načinom vladanja. Zlo i neljudskost uglavnom su rezultat socijalnih relacija. "Kada su socijalne relacije tehnički usavršene", smatra Zygmunt Bauman (Zigmunt Bauman), "povećava se kapacitet i efikasnost za socijalnu proizvodnju neljudskosti"⁶ Kada imamo situaciju u kojoj se dželat vidi u situaciji koju želi njegov naredbodavac i kada je pod kontrolom autoriteta, odgovornost je uvijek u međuprostoru između autoritarnog sistema, naredbodavca i dželata. Međutim, život u slobodnim društvima, u odnosu na totalitarna, nedemokratska i autoritarna, iziskuje manje podaništva. Milgramova istraživanja poslušnosti vršena su u Sjedinjenim Američkim Državama, za čije državljane socijalni psiholozi smatraju da su manje konformistički (da se teško saglašavaju s drugima) i da su manje podložni da slijede naredbe drugih te da žive i odgajaju se po standardima demokratije. Da je Milgram svoja istraživanja proširio i na autoritarna društva, vjerovatno bi dobio još zastrašujuće rezultate o spremnosti ljudi na izvršenje teških zločina ako to neko autoritarno od njih samo zatraži. Pluralizam i demokratija, po Milgramu, najbolji su načini da se spriječi učešće moralnih osoba u nemoralnim djelima.

⁶ Citirano prema: Dr. Rasim Muratović: HOLOCAUST NAD JEVREJIMA I GENOCID NAD BOŠNJACIMA, Institut za istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007., str. 50.

Zigmunt Bauman tvrdi da je Milgram došao do zaključka da u jednoj birokratskoj svijesti nema mjesta za moralne dileme.

U autoritarnim sistemima njegovi učesnici osjećaju zadovoljstvo nakon izvršene radnje koju im je autoritarni vođa naložio. Savjest učesnika autoritarnog sistema opterećena je samo time rade li oni dobro svoj posao ili ne.

Isto tako, široko poznato i prihvaćeno istraživanje psihologa S. E. Ascha (S. E. Aš), objavljeno u uglednom američkom žurnalu *Scientific American*, № 139/1955, o ljudskoj potrebi za konformizmom (saglašavanje sa drugim ili olahko prihvatanje tuđih stavova i mišljenja pod socijalnim pritiskom), potvrđuje tezu da se podaništva mogu dosta lako stvarati ako su ona po želji autoritativnog vođe koji još uz to zna da se koristi odgovarajućim tehnikama manipuliranja (propaganda, glasine, zastrašivanja i sl.).

Kada psiholozi govore o konformnosti, misle na stjecanje onih ponašanja koja su u skladu s obrascima određene grupe kojoj pojedinac pripada. Posebna važnost istraživanja konformnosti jeste u tome što su ona provođena i u različitim kulturama.

Utvrđeno je da kultura igra važnu ulogu u stjecanju ljudske konformnosti. U režimima s kolektivističkom ideologijom, pogotovo s izrazitim nacionalnim osjećanjima pripadnika tih kolektiviteta, spremnost na konformizam, a vjerovatno i na potčinjavanje, znatno je izraženija nego u demokratskim režimima s multikulturalnim vrijednostima i u multinacionalnim sredinama.

Ton Zwaan (Ton Zvan), profesor u Centru za izučavanje holokausta i genocida na Univerzitetu u Amsterdamu, svjedočio je u predmetu "Slobodan Milošević" pred Pretresnim vijećem Haškog tribunala o značaju ideologije i korištenja propagande za stvaranje konteksta za genocid. Po mišljenju dr. Zwaana, ideologija igra vodeću ulogu u procesima koji vode na put u genocid, uključujući razne vrste ekstremnog nacionalizma, koje dehumaniziraju ciljnu grupu, koristeći se kolektivno historijskim pamćenjem u nastojanju da se napravi atmosfera podjele na "njih" i "nas". Te nacionalističke ideologije upotrebljavaju se da bi se legitimizirali, racionalizirali i opravdali zločini.

Svjedočenje dr. Zwaana pred Pretresnim vijećem Haškog tribunala u predmetu "Slobodan Milošević" potvrđuje ono što i mi hoćemo ovim istraživanjem kazati i možda dokazati da se genocid može predvidjeti, jer on uvijek nastaje "odozgo", a nikada "odozdo". Genocid je došao

od Miloševića, a ne iz srpskog naroda, kojeg je on poveo u genocidne zločine. Povoljne historijske okolnosti, kao sile koje su postojale izvan Miloševića (političke snage koje su bile za disoluciju Jugoslavije), spojene s autoritarnim karakterom Miloševićeve ličnosti, bile su povoljno tlo za konformizam (saglašavanje) većeg broja pripadnika srpskog naroda spremnih da postanu njegovi podanici koji će poslušno izvršavati zločine samo zato što to od njih traži njihov vođa personaliziran u liku Slobodana Miloševića.

Međunarodna zajednica morala bi imati specijalizirane snage sposobne da pravovremeno identificiraju pojavu ovdje, bar donekle, elaboriranog prediktora na osnovu kojeg se predviđa "put" u zločin genocida i da to samostalno spriječi ♦

Muhamed Šestanović

Predictability of the "road" to genocide crime

Summary

Numerous theories are presented by which we want to explain the predictability of the crime, concluding that none of them gives complete answer to the etiology of severe crimes. That is why the genocide researchers are invited to focus more to the research of the genocide prediction in order to make its prevention planning in a more valuable way. Original approach of interdisciplinary analysis is offered and it refers to the complete analysis of historical periods marked by bloody conflicts. As a sample for the testing of the model the author takes historical periods in which authoritative leaders ruled: Julius Cesar, Napoleon Bonaparte, Adolf Hitler and Slobodan Milosevic who succeeded to lead their citizens into bloodshed wars and into severe crimes. These are leaders whose rule transformed democracy (as it was) into despotism.

Inviting to experimental researches in social psychology, the main conclusion was given: if a leader starts ruling in authoritative way, he won't lack the "material" to move together on "the way" to crimes.

The prevention of genocide crime would consist in cutting off the authoritative style in state leading. International community should have specialized forces able to indentify the process of the transformation of democracy into despotism in good time, the process going on under authoritative leadership, and to prevent it.

Key words: genocide, predictability, prevention, authoritative leader, cesarism, citizenship.

(Translated by Author)

Literatura:

- Bruneteau, Bernard: Stoljeće genocida, Zagreb, 2005.
- Charls, Goring: "The english convict" (*Engleski osuđenik*), *The British Journal of Criminology*, London, 1913.
- Hilberg, Raul: The Destruction of the European Jews (*Uništavanje evropskih Jevreja*), New York, 1985.
- Hock, R. Roger: *Četrdeset znanstvenih studija koje su promijenile psihologiju*, Zagreb, 2004.
- Horowitz, L. I.: Taking Lives: Genocide and state power (*Oduzimanje života: Genocid i državna vlast*), New Brunswick, 1997.
- Jagananda, Paramahansa: Nauka religije, Sarajevo, 2007.
- Kon, Norman: Poziv za genocid, Beograd, 1996.
- Milgram, Stanley: Obedience to Authority (*Pokornost autoritetu*) New York, 1974.
- Muratović, Rasim: Holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima, Sarajevo, 2007.
- Redlich, Fritz: Hitler: Dijagnosis of destructive prophet (*Hitler: Dijagnoza destruktivnog proroka*), Oxford University, 2000.
- Stanton, H. Gregori: The eight stages of genocide (*Osam faza genocida*),
- Adorno, W. Theodor: The authoritarian personality (*Autoritarna ličnost*), New York, 1950.
- Štajnberger, I.; Čolak, B.; Milojković, N.: Kako otkriti zlo u sebi i drugima – čovjek dobar ili zao?, Beograd, 2007.
- Zvonarević, Mladen: Socijalna psihologija, Zagreb, 1986.
- Zygmund, Bauman: Modernitet or Holocaust (*Modernizam i holocaust*), Oslo, 1997.
- www.genocidewatch.org
- <http://bs.wikipedia.org/wiki/Genocid>
- www.stanleymiligram.com